

Les excavacions a l'antic convent de Santa Caterina de Barcelona (Barcelonès)

JORDI AGUELO,¹ JOSEFA HUERTAS,² FERRAN PUIG³

1. PREÀMBUL

La intervenció arqueològica al mercat de Santa Caterina va ser motivada per les obres de la seva remodelació i va permetre la recuperació de part del solar de l'antic convent homònim. Aquesta intervenció formava part un projecte del Servei d'Arqueologia del Museu d'Història de la Ciutat-Institut de Cultura de Barcelona (MHC-ICUB) i es va fer en diferents fases, sempre simultàniament amb l'estudi de les fonts bibliogràfiques i documentals. La intervenció va ser portada a terme per l'empresa CODEX, SCCL amb el permís corresponent de la Direcció General del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya i sota la direcció tècnica de Josefa Huertas i Jordi Aguelo, i va ser finançada per l'Institut de Mercats de Barcelona i Foment de Ciutat Vella.

Els treballs d'excavació arqueològica fets entre el 1999 i el 2002 encara no han finalitzat; per tant, cal dir que els resultats tenen un caràcter provisional, perquè estan en fase d'estudi. Tanmateix, aquests resultats han posat de manifest la importància històrica de les restes localitzades en aquest solar, les quals ens permeten documentar diferents fases que comprenen des de contextos prehistòrics fins a contextos dels nostres dies i que tot seguit exposarem.

Abans de començar, però, farem una referència breu a la situació del jaciment, a les intervencions arqueològiques fetes als voltants del mercat de Santa Caterina i al coneixement que la historiografia tenia d'aquest solar abans d'iniciar la intervenció arqueològica.

2. LA SITUACIÓ DEL JACIMENT

El solar del mercat de Santa Caterina, situat al barri de la Ribera de Barcelona, és delimitat per l'avinguda de Francesc Cambó, els carrers de Freixures, de Colomines

i d'en Giralt el Pellisser, i per la plaça de Santa Caterina.

Pel que fa al context històric, aquest jaciment era fora de les muralles de la ciutat romana de Barcelona, molt a prop d'una de les vies d'accés. Posteriorment, quan a l'època medieval la ciutat començà a créixer amb l'aparició de burgs o «villes noves», era entre la de Sant Pere i la Vilanova del Mar.

A partir del segle XIII, aquest espai va ser ocupat pel convent de Santa Caterina, considerat el més gran dels que hi havia dins de la ciutat de Barcelona. Aquest convent, de l'orde dels predicadors o dominics, és força conegut tant per la seva importància històrica –va ser la primera seu del Consell de Cent de Barcelona, entre altres coses– com pel paper que s'acostuma a atorgar-li en la introducció del gòtic a Catalunya, atès que és considerat el primer edifici d'aquest estil arquitectònic i que va establir el model d'església de nau única amb capelles entre contraforts, volta de creueria i absis poligonal. Malauradament, el conjunt conventual va desaparèixer a mitjan segle XIX, i només en resten algunes representacions i descripcions, entre les quals cal destacar els treballs de Josep Casademunt i Caietà Barraquer.

3. LES INTERVENCIIONS ARQUEOLÒGIQUES PRECEDENTS

Tot i que no es documenten intervencions anteriors específicament al solar del mercat, a banda dels sondatges fets el 1997-1998 i dirigits per J. Huertas i J. Morer, podem esmentar com a antecedents arqueològics les excavacions fetes als terrenys que antigament constituïen el convent de Santa Caterina, el solar del qual tenia una extensió més gran que el del mercat actual.

Bàsicament, en aquest apartat caldria esmentar les intervencions dutes a terme al subsòl de l'avinguda de Francesc Cambó els anys 1984 (dirigida per M. T. Miró i A. Oliver) i 1986 (dirigida per J. O. Granados [*et alii*]), on es van descobrir diferents seqüències estratigràfiques, entre les quals destacava la de l'època romana en què hi havia restes d'un possible abocador d'àmfores del període fundacional i una necròpolis tardoimperial. També es documentaren un conjunt de fonaments de construccions de l'època medieval.

Posteriorment, a banda de la intervenció feta al solar del mercat, entre els anys 2001 i 2002 també es va excavar la prolongació de l'avinguda de Francesc Cambó sota la direcció d'A. Bordas i G. Torres; concretament, a la zona on la planimetria antiga localitza l'hort del convent.

4. LA HISTÒRIA

Segons la historiografia, els dominics arribaren a Barcelona el 1219 i al començament es van establir al barri del Call. Quatre anys més tard, la ciutat els va fer donació d'una capella i unes cases situades fora de les muralles, més enllà de la riera de Sant Joan. El mateix any, el 1223, Jaume I concedí a aquests llocs el títol de reial monestir.

El 1243 començaren les obres d'un nou convent en uns terrenys cedits pel bisbe de Girona Berenguer de Castellbisbal; el 1252 el temple estava construït fins a l'arrencada dels arcs i el 1275 només restava concloure el darrer tram de l'església. El 1492 Alfons de Baena va construir l'arc d'ingrés a l'església.

El 1249 els consellers de Barcelona iniciaren les seves reunions a la capella de les Verges del convent de Santa Caterina, la qual fou enderrocada al segle XVI.

El 1252 fra Berenguer de Palou cedí un terreny com a cementiri del convent, que temps a venir esdevindria un claustre, el qual seria substituït, posteriorment, per una plaça amb un pòrtic a tocar de l'església, enderrocada el 1820 i reconstruïda i enderrocada els anys trenta del segle XIX.

En el període 1602-1608 es va construir una nova línia de capelles i el Santíssim, a tocar del carrer de Colomines. A la primera meitat del segle XVIII, es van fer diferents obres d'arranjament a l'església com a conseqüència del bombardeig de la ciutat durant el setge de 1714, en el qual Santa Caterina rebé 365 impactes.

El 1823 s'enderrocà la part del convent que hi havia entre el carrer del Tragí i la zona que esdevindria la prolongació del carrer de Freixures, de manera que van quedar a la vista els dos claustres. Aquest enderrocament comportà que cap al 1830 es reconstruís tot aquest sector.

El 1835 el convent fou assaltat i el 1837 s'enderrocà l'església i bona part del convent. Pocs anys després, es construï el mercat de Santa Caterina o d'Isabel II a l'indret on havien estat les edificacions principals de l'antic convent dominic. Aquest mercat s'inaugurà el 1848 i ha arribat fins a l'època actual amb un seguit de reformes.

5. LES INTERVENCIIONS ARQUEOLÒGIQUES

AL MERCAT DE SANTA CATERINA: 1999-2002

Entre el 1999 i el 2002 es van desenvolupar diferents campanyes arqueològiques, les quals es van fer seguint el mètode de registre estratigràfic proposat per Edward C. Harris. Les podem agrupar en unes quantes fases d'intervenció que tingueren finalitats diferents i plantejaren problemes també diferents. Tot seguit les descriurem breument.

En una primera fase, es van fer tres intervencions. La primera va ser el 1999 i va

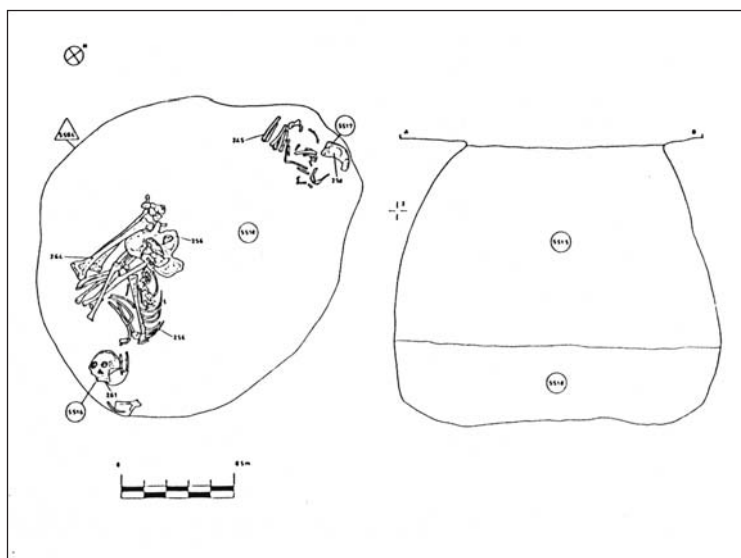

Figura 1. Planta de la inhumació doble i secció de la fossa on es va documentar. Bronze inicial.

consistir a obrir en extensió el solar del mercat, cosa que permeté constatar la gran quantitat i complexitat de les estructures que hi havia al subsòl d'aquest solar. Aquesta circumstància portà a fer una segona intervenció, duta a terme al principi de l'any 2000, en la qual s'excavà el solar amb l'objectiu de documentar d'una manera intensiva i extensiva les restes localitzades al subsòl del mercat de Santa Caterina, així com avaluar-les i interpretar-les. Els límits de la intervenció foren determinats pel projecte mateix d'actuació al mercat i pels marges de seguretat que s'hagueren de deixar, els quals van ser marcats per la direcció de l'obra i van ser d'uns 2 m en relació amb la façana del carrer de Colomines i d'entre 4 i 6 m als laterals dels carrers de Freixures i d'en Giral el Pellisser, així com a l'avinguda de Francesc Cambó, on es conserven les façanes de l'antic mercat, les quals es van apuntalar. Al final de l'any 2000 es va fer una nova intervenció per tal d'excavar i documentar uns quants vasos sepulcrales.

En una segona fase, es portà a terme la resolució de 6 d'octubre de 2000 de la Comissió de Patrimoni de la Generalitat de Catalunya, segons la qual calia preservar les restes arqueològiques localitzades a l'angle del solar on coincidien els carrers d'en Giral el Pellisser i de Colomines, tal com es preveia a la Proposta agost 2000-Mercat de Santa Caterina», i en la qual s'establí que les restes serien museïtzades. Segons la mateixa resolució, la resta d'estructures afectades per la construcció del nou mercat

*Figura 2. Planta de les estructures dels segles I-VI dC. 1. Estructures altimperials.
2. Necròpolis tardoimperial.*

serien desmuntades, cosa que s'havia de fer d'una manera sistemàtica amb una metodologia arqueològica, sota la direcció d'un tècnic i amb l'autorització del director general del Patrimoni Cultural. El desmuntatge s'havia de fer per fases temporals començant per les estructures més modernes i acabant per les més antigues fins a esgotar el jaciment. Aquesta intervenció es dugué a terme l'any 2001 i permeté documentar moltes solucions tècniques emprades en la construcció dels diferents edificis que s'han anat succeint en aquest solar, com també es van constatar altres estructures anteriors, les quals no es van documentar fins que no es va fer el desmuntatge esmentat. També cal assenyalar que aquesta intervenció permeté documentar restes del bronze inicial que no es documentaren fins que no es completà el desmuntatge.

En la tercera fase, un cop fetes les pantalles i els ancoratges corresponents per subjectar la terra, es van excavar els marges de seguretat i es van desmuntar després d'haver-se documentat les diferents seqüències estratigràfiques. Amb aquesta intervenció, que es dugué a terme entre el final del 2001 i el començament del 2002, es completà la informació aportada per les dues fases anteriors.

Finalment, la quarta fase, actualment en curs (2002), consisteix a excavar i adequar l'excavació de la zona de reserva per museïtzar-la.

6. ELS RESULTATS DE LES INTERVENCIONS DE 1999-2002

La primera ocupació del solar és testimoniada per tres retalls, dels quals un està aïllat i és de secció troncocònica i parets corbes. En aquest retall, a més, s'hi va localitzar un enterrament d'inhumació doble en posició fetal (figura 1).⁴ Segons els estudis preliminars, són una dona adulta i un nen, el qual no està gaire ben conservat. El material associat és del bronze inicial.

Els altres dos retalls estan junts; morfològicament, un és de secció globular i l'altre, de secció ovoide. Al primer s'hi van trobar les restes d'un oviscapri jove en connexió anatòmica, i al segon, força material ceràmic, constituït per ceràmiques decorades amb incisió de la superfície abans de la cocció, la qual es combina amb la impressió, que serveix d'element complementari, de manera que es formen uns cordons impresos espigats entorn de la vora de la peça, d'on pengen unes garlandes incises. Es van documentar un vas semiesfèric i un altre d'ovoide amb aquestes decoracions. A l'espai delimitat per les garlandes del vas ovoide s'hi observen motius solars impresos. Es considera que aquests materials pertanyen al grup del nord-est, per la qual cosa ens situen en el bronze inicial, en un moment epicampniforme.

A continuació es va documentar un hiatus fins a arribar a l'època fundacional de la ciutat romana, en la qual es van localitzar alguns murs de factura molt pobre i abocaments de materials, bàsicament amforic (Dressel 2-4 i Pascual 1). És possible que aquestes estructures siguin les restes d'una vil·la, tot i que el seu estat deficient de conservació en dificulta la interpretació (figura 2).⁵ Cap a mitjan segle I dC es van abandonar aquestes construccions.

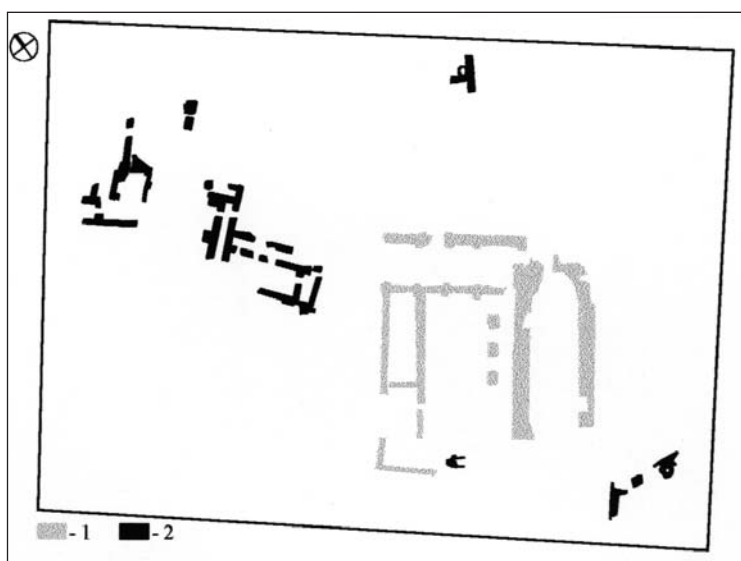

Figura 3. Planta de les estructures altmedievales. 1. Convent. 2. Cases.

Tot seguit hi ha un segon hiatus fins a una zona de necròpolis de l'època baiximperial datable entre els segles IV i VI dC (figura 2) i en què es van trobar enterraments en fossa simple, àmfores, *tegulae* de doble vessant i edificacions funeràries.

Sobre aquesta necròpolis s'hi van documentar dos dels seus límits, el septentrional i l'occidental; a més, tenim constància que depassa els límits del mercat als carrers de Colomines i d'en Giralt el Pellisser. Les tombes estan distribuïdes regularment. Les edificacions funeràries estan situades a la zona més propera a la via, mentre que els altres tipus d'enterraments són a la més allunyada. Aquests presenten dues orientacions: la majoria estan orientats en direcció sud-oest–nord-est i uns quants tenen una orientació nord-oest–sud-est. Els individus estan inhumats i són en decúbit supí amb els braços encreuats a sobre de la cintura o de la pelvis, menys els infants de les àmfores, que estan en posició fetal. Es van trobar prop d'un centenar de tombes, en les quals no es va localitzar cap mena d'aixovar associat.

També s'ha d'assenyalar la presència d'una tomba de *tegula* isolada a tocar del carrer de Freixures (figura 2).

Aquesta zona de necròpolis devia formar una parcel·la molt ben delimitada dins de les àmplies zones d'enterrament descobertes al barri de la Ribera. Molt probablement era molt a prop del ramal de la Via Augusta que actualment forma els carrers dels Carders i dels Corders. El que la diferencia de la resta són les esmentades edificacions funeràries, que evidencien que aquesta necròpolis era utilitzada per famílies rellevants de la colònia. Atenent els tipus constructius i, bàsicament, els tipus localitzats d'àmfores (p. ex., Keay XXIV a), es pot datar entre el segle V i el VI dC.

Tot seguit trobem una quantitat important de sitges i pous d'aigua que amortitzen les estructures anteriors, datats entre el període final de la necròpolis i el segle XII i caracteritzats per la presència de ceràmica espatulada i importacions àrabs.

Posteriorment en aquesta fase hi ha documentades un seguit d'estructures que corresponen, bàsicament, a fonaments. Les relacions entre aquests fonaments ens han permès constatar diferents projectes constructius associats amb un conjunt reformes i que ara detallarem. Cal dir, amb relació a la datació dels diferents projectes, que els materials apareguts estan en fase d'estudi; per tant, les datacions que donarem són aproximades i s'hauran de sotmetre a una revisió posterior.

El primer d'aquests projectes és un conjunt d'edificacions construïdes al voltant d'un pati i, doncs, en disposició claustral. Cal assenyalar, però, que, si bé aquestes edificacions foren utilitzades pels dominics, no sembla pas que ells mateixos les edificuessin totes, sinó que més aviat devien reaprofitar unes edificacions prèvies que devien constituir un conjunt concebut per viure en comunitat.

Entre les restes d'edificis d'aquest projecte (figura 3), tenim els fonaments d'una església, la qual creiem que és la capella que la historiografia esmenta com a donació feta als dominics en el període d'instal·lar-se al solar ara excavat. Aquesta capella o, més ben dit, església es va localitzar de mig cos als peus dins l'església enderrocada el 1835. Aquesta és d'una sola nau i amb un absis semicircular, encara que, poc o molt, és ultrapassat, al cantó nord-oriental i té uns 25 m de llarg × uns 11

Figura 4. Planta del creixement del convent altmedieval amb l'arribada dels dominics.
1. Estructures antigues. 2. Estructures noves.

d'ample; les característiques físiques dels fonaments fan pensar que probablement es tractava d'una construcció amb coberta de volta de canó.

Aquesta església no és, però, un edifici aïllat, sinó que té altres edificacions associades que semblen correspondre a un conjunt on es vivia en comunitat o s'hi havia viscut abans de l'arribada dels dominics. Aquest conjunt tingué una existència relativament llarga si considerem que es van documentar la modificació i la compartimentació de diferents espais, com també diferents creixements del conjunt inicial. Aquest conjunt s'ha d'emmarcar entre els segles XI-XII i el XIII. No hem d'oblidar que els dominics arribaren a Barcelona el 1219, tres anys després de la creació d'aquest l'orde, i, concretament, al solar que va motivar aquesta intervenció el 1223.

Amb relació a les restes de construccions associades a l'església esmentada, convé saber que hi vam trobar una sèrie de dependències al cantó nord-occidental distribuïdes en disposició claustral. Entre aquestes tenim una sala amb contraforts que podria ser el dormitori i que posteriorment va ser compartimentada. Una altra sala que ha estat interpretada com a refectori és de planta rectangular i té adossades als murs unes petites tàpies esglaonades i recobertes de calç que delimiten un espai petit on, d'una banda, hi ha el mur que tanca la sala i, de l'altra, una mena de contraforts petits que no compleixen cap funció estructural i que es van repetint regularment. Creiem que aquestes tàpies poden ser una mena de bancs per seure-hi amb l'esquena contra el mur sense haver de donar l'esquena a ningú. Els «contraforts pe-

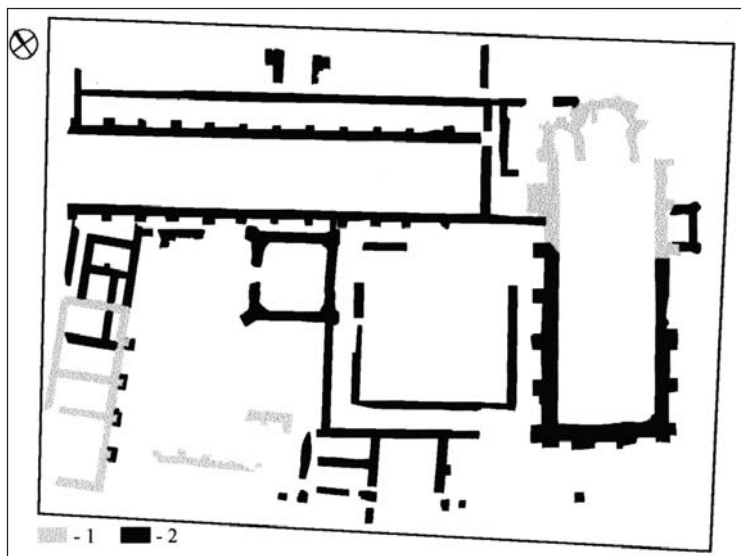

Figura 5. Planta del convent de Santa Caterina a mitjan segle XIII. 1. Estructures antigues. 2. Estructures noves.

tits» podrien ser la base del suport d'unes taules. D'aquesta manera, la comunitat devia seure per menjar distribuïda seguint les línies que marquen els murs de la sala i sense que ningú donés l'esquena a ningú. Aquesta manera d'organitzar l'espai del refector que seguia la comunitat no és gens estranya en el món de les comunitats mendicants. Hi ha altres dependències que encara estan en fase d'estudi per establir-ne la funció. Es van documentar diversos enterraments situats tant a l'interior com als voltants del temple que també estan relacionats amb la capella.

Un forn de metalls que degué servir per fer la campana de l'església és, probablement, de la mateixa època que la capella. La datació d'aquest forn, malauradament, no es pot precisar amb seguretat, si bé, atesa l'estratigrafia, és força clar que ha de ser contemporani de la capella.

Hi ha unes quantes edificacions, probablement domèstiques, que són contemporànies de l'estructura conventual que acabem d'estudiar (figura 3). Tenen una orientació totalment diferent de la del conjunt descrit i possiblement es van construir al període inicial d'urbanització de l'alta edat mitjana fora de la ciutat de Barcelona; al segle XIII van ser amortitzades a causa del creixement del convent dominic. Malgrat tot, és força possible que haguessin funcionat amb el conjunt conventual de la capella. Probablement aquestes construccions són les que la ciutat donà als pares predicadors, els quals van fer unes reformes dels edificis per adequar-los a les seves necessitats.

El material ceràmic relacionat amb aquestes edificacions és format per peces

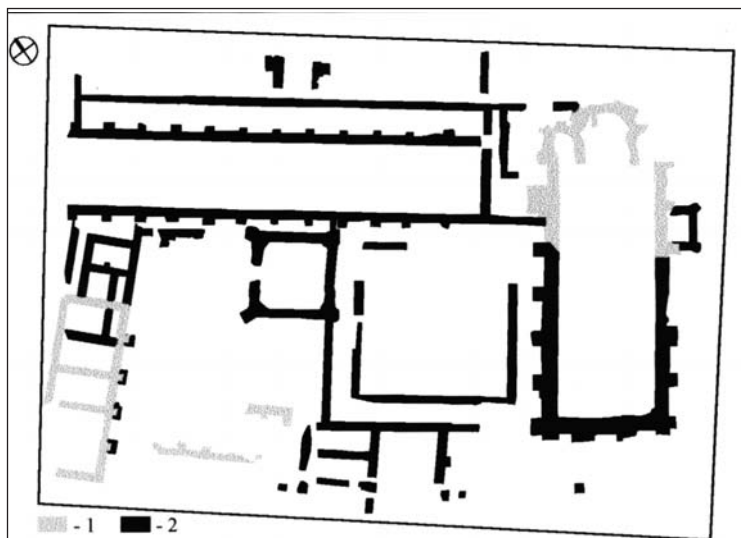

Figura 6. Planta del convent de Santa Caterina als segles XIV-XV. 1. Estructures antigues. 2. Estructures noves.

molt escadusseres de ceràmica vidriada que permeten situar l'inici de la construcció, de la qual es van documentar diferents fases que s'estan estudiant, en un període encara no fixat concretament i comprès entre mitjan segle XI i l'inici del XII.

El creixement d'aquesta comunitat forta i en expansió de seguida comportà el gran programa constructiu propi de la primera etapa del gòtic. Tanmateix, construir les estructures noves i viure al mateix lloc va provocar que optar per una transició com menys traumàtica millor (figura 4). Això va fer que l'església que hi havia es mantingués fins al moment en què la nova estigués prou avançada per servir a la comunitat. Així mateix, els membres de l'orde van ocupar o construir dues grans habitacions que estaven situades fora del centre del convent primitiu i que presenten una orientació diferent de la que tenen la resta d'edificacions del convent. Una habitació, en la qual hi ha contraforts interns, està molt malmesa, perquè es va espoliar en una època posterior i només conserva les fonamentacions de l'encofrat perdut. L'altra, de forma rectangular amb contraforts exteriors, va funcionar fins a l'última etapa del convent i és l'única que ens va permetre la documentació de diverses fases del paviment.

A partir de la dècada dels anys trenta del segle XIII, s'inicià el gran projecte constructiu de Santa Caterina de Barcelona que partí d'una església amb contraforts exteriors i una capçalera triabsidal construïda a llevant de l'antiga capella. De primer, se'n construïren tres trams i s'arribà fins a l'absis de la capella esmentada. L'antiga església fou enderrocada un cop consagrada la nova, la qual, just després, es va perllongar fins a la línia mateixa de façana de l'antiga església (figura 5). Així,

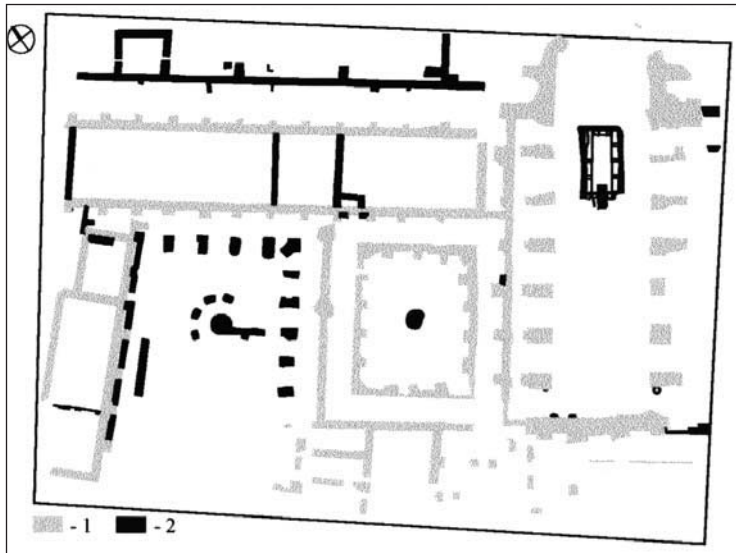

Figura 7. Planta del convent de Santa Caterina als segles XVI-XVIII. 1. Estructures antigues. 2. Estructures noves.

al començament es va construir una església d'una sola nau amb la capçalera triabsidal i sense capelles laterals. Tot seguit s'hi van afegir el campanar, la sagristia i una capella adossada amb contraforts als angles externs, la qual és amortitzada pel mur de tancament de les capelles gòtiques que es van construir posteriorment.

L'engrandiment, però, no es limità a l'església, sinó que, partint d'aquesta, es desenvolupà un gran programa constructiu, a conseqüència del qual es van amortitzar totes les estructures anteriors i el panorama de la zona canvià radicalment. Aquest programa constructiu és identificable fàcilment gràcies a la tècnica de fonamentació utilitzada, la qual és comuna a tots els murs de les edificacions que el formen. La fonamentació presenta tres parts diferenciades; en primer lloc, es reblia la rasa amb capes molt compactades de terra; en segon lloc, s'hi construïa a sobre la banqueta i, finalment, s'iniciava el mur amb unes filades de carreus per regularitzar. Cal assenyalar que aquesta tècnica també s'havia utilitzat a l'hora de construir la primera església i el pòrtic que funcionà amb aquesta, si bé amb alguna petita diferència.

Així, aquest programa va començar per la construcció d'una gran sala amb contraforts exteriors que planteja la possibilitat que hi hagués una coberta amb arcs diafragma que es documenta als plànols de Casademunt i Barraquer amb unes dimensions, però, molt reduïdes i amb el nom *aula capitular*. Durant l'excavació es va veure que aquesta sala, el tancament de la qual no es va documentar, ultrapassa els 60 m de llargada i que presenta dotze contraforts exteriors. Al principi constituïa un únic àmbit i posteriorment es va compartimentar. Es podria considerar que era el dormitori, encara que les seves grans dimensions fan pensar en altres dependències. Quant a la

datació, per referències de la documentació escrita, n'hem pogut situar la construcció entre 1248 i 1261. Al nord-est d'aquesta sala es va localitzar un mur paral·lel que podria formar part d'un passadís o una altra sala de la mateixa llargada i 4,50 m d'amplada.

Simultàniament amb el dormitori es construí la sala capitular, que, situada al nord de la galeria del claustre, és de planta quadrada amb contraforts exteriors als angles i cantonades aixamfranades a l'interior que ens recorda construccions com el monestir de Pedralbes i de la qual fins ara no se'n tenia cap notícia. Segons la documentació de Santa Caterina, el capítol o sala capitular fou construït amb les almoines de Jaume Gerard el 1248.

El claustre és de planta quadrada i té una superfície superior a la del claustre que s'enderrocà el 1837. Aquest no tenia coberta de creueria, sinó que segurament era de fusta, si pensem que no té cap contrafort per descarregar-hi el pes. Aquest edifici, segons la documentació escrita, fou consumat el 1268.

És curiós fer notar que la sala capitular no recolza al mur del dormitori, sinó que deixa un passadís que forma una via natural per arribar a les dues habitacions més properes a l'hort. De la més gran ja n'hem parlat abans, però en aquella època es va construir una habitació més petita que tanca aquesta zona.

Per finalitzar la descripció d'aquesta fase, hem de parlar de les habitacions situades al sud-oest del claustre i que formen el límit del convent amb el carrer del Tragí. Bàsicament, aquí podem situar una gran sala amb contraforts exteriors i algunes sales de servei de dimensions petites.

Més endavant, aquest programa constructiu va ser objecte d'un seguit de modificacions, les quals hem de situar entre el segle XIV i l'inici del XV (figura 6). Van consistir a afegir capelles laterals a banda i banda de l'església i a construir un absis poligonal a la capçalera, amb la qual cosa s'obtenia la imatge de l'església gòtica de Santa Caterina que tots coneixem.

Aquesta ampliació de l'església implicà, però, la desaparició de la galeria del claustre immediata a l'església i el desplaçament consegüent d'aquesta galeria, de manera que es reduïa l'espai destinat al pati del claustre, cosa que al final comportà la reedificació de tot el claustre, el qual continuà funcionant amb la sala capitular de la fase anterior. A partir d'aquell moment es canviarà el sistema de coberta, que aleshores era de creueria.

Aquesta església amb l'ampliació de l'època barroca i aquest claustre són els edificis que van arribar al segle XIX i van ser dibuixats en el moment de l'enderrocament del convent.

També data d'aquella època el pati o claustre cementirià, situat davant de la façana de l'església i del qual només hem documentat els vasos sepulcrales, que es distribuïen a les galeries d'aquest claustre.

Finalment, també és d'aquell període la nau paral·lela al claustre, situada al sud-oest de la sala capitular. És rectangular, dividida en dos àmbits per un mur central. Hi ha a tocar una estructura en forma de ela, molt barroera de construcció, que manté al mateix punt dos contraforts de pedra ben escairada i la funció de la qual es des-

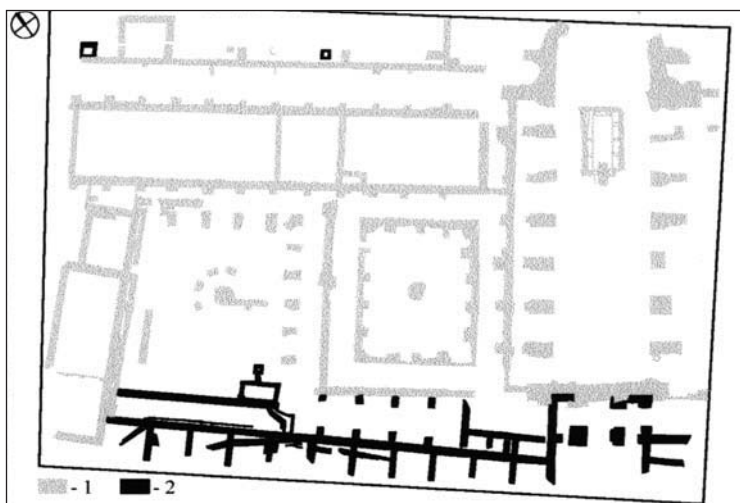

Figura 8. Planta del convent de Santa Caterina al segle XIX. 1. Estructures antigues.
2. Estructures noves.

coneix.

Posteriorment es van fer més reformes, algunes de força importants (figura 7). La primera està relacionada amb la desaparició de la sala capitular i els edificis immediats, la qual és al límit nord del claustre. Les restes ens parlen d'un enfonsament de l'estructura com a resultat d'una falla del terreny, probablement provocada per una extracció de terra. D'aquell període es va documentar un gran retall reblert de nivells amb materials ceràmics que es poden datar al segle XVI. A sobre d'aquest anivellament del terreny s'hi va construir el segon claustre, del qual només es van documentar dues galeries. Es van recuperar importants elements arquitectònics gòtics de les fonamentacions que podrien pertànyer a l'antiga sala capitular.

La necessitat d'un lloc nou per situar-hi la sala capitular condicionà la partició del dormitori que hi havia a l'est dels claustres. En aquella època es va ampliar la sala paral·lela al dormitori i es van alçar tres contraforts associats, d'on es van recuperar una gran quantitat d'elements arquitectònics, amb una presència important de capitells gòtics.

Al principi del segle XVII, es construí la segona línia de capelles del costat de l'epístola, de les quals es van trobar poques restes en l'excavació atès que estaven situades al carrer de Colomines, fora del solar del mercat.

La construcció d'una cripta a la zona dels peus del presbiteri i algunes reformes menors van marcar el segle XVIII. La cripta és formada per trenta-tres nínxols disposats en bateries de quatre per quatre amb un nínxol central a la paret més allunyada de les escales d'accés, a la part inferior del qual hi ha escrita la data de construcció (1793). A la cripta, concretament a sobre d'aquest nínxol, es va loca-

litzar un alt relleu datable a l'època del gòtic tardà. Aquesta peça es va reutilitzar clarament i es va repintar abans de col·locar-la a la cripta. Representa la Verge amb el Nen i té a banda i banda dues figures d'orants (una de masculina i una de femenina).

Finalment, la darrera reforma és del segle XIX (figura 8), just després del trienni liberal, que comportà la demolició de totes les edificacions que donaven al carrer del Tragí. Entre les construccions iniciades al segle XIX, cal destacar les porteries i les botigues, sobre les quals es va edificar la nova biblioteca, a més del pòrtic del davant de l'església, la casa del convent, coneguda més tard amb el nom *casa d'en Borrrell*, i Nostra Senyora de Gràcia en un altre emplaçament. Cal assenyalar que l'espai reconstruït ja no arribà al carrer del Tragí, sinó al carrer de Freixures, que aleshores va ser perllongat fins a l'actual plaça de Santa Caterina. Aquest és l'aspecte final del convent de predicadors de Barcelona, del convent de Santa Caterina.

7. CONCLUSIONS

Per concloure, és interessant remarcar una sèrie d'idees bàsiques, perquè l'excavació va permetre una aproximació diferent a un conjunt àmpliament conegut però malauradament desaparegut fins ara, a més d'aportar dades importants sobre l'ocupació d'aquest solar abans de l'arribada dels dominics.

En primer lloc, s'ha de destacar la presència de restes del bronze inicial; concretament, del grup del nord-est. Cal recordar les poques dades de què disposem sobre el pla de Barcelona i aquell període.

En segon lloc, volem assenyalar la gran importància de la necròpolis tardoimperial localitzada en aquest sector tant per les dimensions com per les seves característiques, atès que s'hi van trobar no solament enterraments en fossa simple, àmfora o *tegulae* de doble vessant, sinó també edificacions sepulcral on hi havia diferents *formae*. També cal remarcar el fet d'haver pogut delimitar perfectament dos límits d'aquesta necròpolis, un dels quals fixat clarament per un mur que la tanca i que van respectar les primeres edificacions medievals, possiblement perquè hi havia consciència que hi era.

En tercer lloc, creiem que s'ha d'esmentar la presència d'un conjunt monàstic del qual fins ara no teníem notícia i que hem de situar en contextos altmedievals, igual que unes quantes edificacions de la primera etapa de la urbanització de la ciutat.

I, en quart lloc, podem veure, fonamentalment, que el convent de Santa Caterina va ser el fruit d'una evolució per la qual un programa constructiu es va desenvolupar al llarg del temps. Aquest programa presenta una gran coherència i varia en funció de les necessitats del convent. Al començament, les dependències relacionades amb la vida comunitària es van prioritzar per damunt de l'església reaprofitant les edificacions de l'antic convent i fins i tot construint alguna dependència. Més tard, probablement pel fet que l'església havia de créixer, es va crear un nou programa constructiu que no es limità a l'església, sinó que afectà tot el conjunt conventual. Posteriorment, la monumentalització de l'església va fer que s'absorbís

part del primer claustre i va comportar modificacions.

El procés que acabem de descriure no es pot encabir entre els límits temporals vigents fins ara. La lectura de la documentació s'hauria de revisar en funció de l'articulació derivada de les dades proporcionades per l'excavació. No hem d'oblidar que ja fa temps que alguns historiadors de l'art, com ara Ortoll, van criticar la interpretació tradicional del convent de Santa Caterina i que l'estudi fet pel dominic Meersseman, publicat fa anys a la revista *Archivum Fratrum Praedicatorum* i titulat «L'architecture dominicaine au XIIIe siècle. Législation et pratique», pot ser molt útil a l'hora d'entendre per què es va construir una església molt més gran i per què després es va monumentalitzar aquesta, com també a l'hora d'esbrinar en quin context temporal s'emmarquen aquestes construccions.

Segons Meersseman, els predicadors eren els encarregats de l'ofici diví en una església pública, tal com diu la butlla d'institució de 1216; a més, Sant Domènec els donà la missió d'evangelitzar les masses. El 8 de desembre de 1219, la Santa Seu donà una carta de recomanació per als pares predicadors adreçada a tots els arquebisbes, bisbes, abats i altres prelats a fi que els procuressin totes les facilitats per predicar als territoris respectius. No obstant això, cap al 1240 i en alguns casos fins i tot abans, l'orde es trobà de cop davant la necessitat d'engrandir pràcticament totes les seves esglésies. Precisament en aquella època el clergat secular manifestà una hostilitat oberta. Les prestacions obligatòries i els dons espontanis dels fidels que anaven destinats, en gran part, als ordes mendicants van fer que les canòniques veiessin disminuir els ingressos considerablement. La conseqüència no fou altra que deixar de convidar-los a predicar a les seves esglésies col·legials i parroquials, i fins i tot oposar-se categòricament que hi anessin.

Aquesta situació va fer que els dominics tinguessin la necessitat d'anar a predicar a altres indrets que no fossin les esglésies públiques i, per tant, d'anar a les seves esglésies conventuals, que a partir d'aleshores, a més d'acollir l'ofici d'una manera convenient, serien les esglésies on s'evangelitzarien les masses. Si fins aquell moment l'església dels predicadors s'havia definit per la fórmula única *ecclesiam edificare ad divina celebranda*, a partir de llavors caldria que reunís una nova condició: *ad capiendos homines in praedicationibus sufficiens spatium habeat*.

La monumentalització de l'església gòtica de Santa Caterina, que habitualment s'havia datat al segle XIII i que en realitat és de la centúria següent, és difícil d'acceptar en els temps d'Humbert de Romans, és a dir, entre 1254 i 1263, així com en els temps de qualsevol predecessor, perquè en aquella època la normativa arquitectònica dels dominics era vigent i s'aplicava. Una altra cosa és a partir de 1264 en què els diferents generals de l'orde van fer els ulls grossos davant les transgressions manifestes de la llei. El 1297 es va admetre un projecte de supressió en les constitucions de tot allò que fos relatiu a l'alçària màxima dels edificis, i el 1298 i el 1300 es va aprovar. A partir d'aquell moment no hi havia cap problema, almenys legalment, per edificar tan alt com es volgués.

Ara bé, el gran projecte conventual de Santa Caterina que data del segle XIII és el que va funcionar amb l'església de capçalera triabsidal i aquest gran projecte ar-

quitectònic es va fer en vida de Sant Ramon de Penyafort, un personatge amb una gran influència en la societat del segle XIII, tant en la cort de Jaume I com a Roma, i amb un gran prestigi en l'orde dels predicadors.

Les dades aportades per la intervenció arqueològica al mercat de Santa Caterina permeten aclarir alguns punts foscos del convent, però també plantegen interrogants nous que ens haurien de portar a un diàleg obert entre les restes arqueològiques i les fonts documentals que hi ha. Es fa imprescindible tornar a llegir la documentació escrita de què disposem tenint en compte l'aportació de l'arqueologia, la qual, com hem vist, posa en qüestió la interpretació tradicional que s'ha fet des de la història de l'art i sobre la base, únicament, de les fonts escrites i els gravats conservats d'aquest conjunt conventual barceloní. A partir d'ara també disposem de fonts arqueològiques que caldrà tenir presents en el discurs interpretatiu sobre Santa Caterina.

8. BIBLIOGRAFIA

- AGUELO, J.; ARTIGUES, P. Ll.; HUERTAS, J. *Informe de la intervenció arqueològica realitzada al Mercat de Santa Caterina. Barcelona (Barcelonès), 2000.* [Informe inèdit.]
- ANDREU, R. M. *El convent de Santa Caterina. Segle XIII*, Universitat de Barcelona, 1987. [Tesi de llicenciatura inèdita.]
- BARRAQUER, C. *Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX*, vol. II, Barcelona, 1906.
- BARRAQUER, C. *Los religiosos en Cataluña durante la primera mitad del siglo XIX*, vol. I, Barcelona, 1915.
- BASSEGODA, J. «El convento de Santa Catalina de Barcelona de la Orden de Predicadores». A: *De re restauratoria*, núm. 1, 1972.
- CABALLÉ, F.; GONZÁLEZ, R. *El mercat i antic convent de Santa Caterina de Barcelona*, 1998. [Estudi inèdit.]
- CASADEMUNT, A. *Santa Catalina. Recopilación y ampliación de los borradores de la monografía de la iglesia y claustro del derruido convento de Padres Dominicos de Barcelona...*, Barcelona, 1886.
- DIAGO, F. *Historia de la Provincia de Aragón de la Orden de Predicadores, desde su origen y principio hasta el año de 1600*, 1599.
- MAYA, J. L. «Calcolítico y Edad del Bronce en Cataluña». A: *Aragón / Litoral Mediterráneo: Intercambios culturales durante la Prehistoria*, Institución Fernando el Católico, 515-554, 1992.
- MAYA, J. L.; PETIT, M. A. «El grupo del Nordeste. Un nuevo conjunto de cerámicas con boquique en la Península Ibérica». A: *Anales de Prehistoria y Arqueología*

1 Universitat de Barcelona.

2 Museu de Badalona.

3 Universidad Mayor de San Andrés (La Paz).

de la Universidad de Murcia, 2, 49-71, 1986.

MEERSSEMAN, G. G. «L'architecture dominicaine au XIIIe siècle. Législation et pratique». A: *Archivum Fratrum Praedicatorum*, XVI, 1946

ORTOLL, E. «Algunas consideraciones sobre la iglesia de Santa Caterina de Barcelona». A: *Locus Amoenus*, 2, 47-63, 1996.